

«KOROĞLU» DASTANININ ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ İ. ŞOPEN TƏCRÜBƏSİ**Açar sözlər: İ.Şopen, Rassudana, dastan, rəvayət, tərcümə, Koroğlu**

«Koroğlu» dastanının ilk toplayıcısı və tədqiqatçısı olan İ.Şopenin variantı milli dastançılıqda əhəmiyyətli yer tutur. Burada Koroğlu obrazı dastan ənənəsinə görə mənfi planda, qaçaq, quldur kimi təsvir olunmasına baxmayaraq, ilk nəşr kimi qiymətlidir.

İ.Şopen variantının zərərli cəhətlərini, Koroğlunun adına yaxılmış qara ləkəni, mətnin erməni tərcüməçisi tərəfindən saxtalaşdırılmasını, saxta mətn olmasını üzə çıxarmaq tədqiqatın əsas məqsədini təşkil edir.

«Koroğlu» haqqında bu ilk mətbu yazı 1830-cu ilə təsadüf edir. «Тифлисские ведомости» qəzetinin 68-ci sayında (23 avqust) isə naməlum müəllifin «Деревня Огруджа: замок разбойника Урушана Кер-оглы, его история» məqaləsi çap olunmuşdur. Məqalədə Koroğlu qalasından və dastanın bir qolundan bəhs edilir.

Rus mətbuatında dastana dair ilk məlumat İ.Şopenə məxsusdur. Ancaq belə demək mümkünsə, bu sahədə ilk təcrübələrdən biri İ.Şopenə məxsusdur. Milliyyətə polyak olan Şopen çar hökumətinin məmuru kimi bir müddət Zaqafqaziyada işləmişdir. Elə bu zaman Araz çayı sahillərindən «Koroğlu» dastanına aid materiallar tapılmışdır. İ.Şopen bu məsələ barəsində yazır: «Aşıq çunqurunu kökləyib çox uzun bir hekayə başladı. Hekayənin bir hissəsini nəql edir, bir hissəsini oxuyurdu. Mən şair deyiləm, tərcüməçini də günahlandıra bilmərəm. Ancaq çalışmışam ki, hadisələr arasında əlaqəni saxlayım, aşığın əsas fikirlərini qoruyum» (6, Ön söz).

«Koroğlu» dastanının dünyaya tanıtılmasında rus və Avropa tədqiqatçıları böyük rol oynamışlar. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq «Koroğlu» eposu dünya folklorşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu iş bilavasitə rus və Avropa mətbuatının köməyi ilə həyata keçirilmişdir. Koroğluşünaslıqda belə bir fikir vardır ki, «Koroğlu» eposunun ilk dəfə elmə məlum olması İ.Şopenin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur. İndi «Qafqaz-Anadolu» versiyası adlandırılan «Koroğlu»nun ilk quraşdırma mətnini İ.Şopen «Кер-оглы» - татарская легенда» adı ilə «Маяк современного просвещения и образования» jurnalında 1840-cı ildə çap etdirmişdir.

İ.Şopen variantının əsas müsbət xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, dünyanın marağını Azərbaycan xalqının etnik-tarixi köklərinə, mənəvi-ictimai həyatına yönləndirmiş, Azərbaycan xalqının bədii-estetik dəyərlərinə diqqəti artırmışdır.

İ.Şopen XIX əsrin 30-cu illərində Ermənistan vilayətinin gəlirləri və hökumət mülkləri idarəsinin rəisi vəzifəsində çalışmışdır (245, Slovar, s.82). O, asudə vaxtlarında Araz boyu sərhəd kəndlərini gəzir, yerli camaatın adət-ənənəsi, folklor yaradıcılığı ilə maraqlanırdı. O, hələ Tiflisdə olarkən Koroğlu haqqında eşitmiş, Tiflis yaxınlığındakı Qoçur yaylasında Koroğlu qalasını görmüş, onun haqqındakı rəvayətləri dinləmişdi. O, Ermənistanda işləyərkən onda bu rəvayətlərə maraq daha da artmış, topladığı materialları yuxarıda adı çəkilən jurnalda çap etdirmişdir. İ.Şopenin topladığı mətn iki hissədən ibarətdir. O, topladığı dastandan kiçik parçanı təqdim etmiş, sonra bu parçadakı əfsanəvi adlara və terminlərə şərhlər vermişdir. Mətn iki qoldan ibarətdir: «Alı kişi» və «Həmzənin Qıratı aparması». İ.Şopen bu qolları Ömər adlı bir

aşıqdan qeydə aldığı yazır (2, s.54). Təbii ki, İ.Şopen Azərbaycan dilini bilmirdi və o, aşıqla erməni tərcüməçi vasitəsilə söhbət edirdi. O, Azərbaycan aşığını ilk dəfə görərkən onun hərəkətlərinə, geyiminə fikir vermiş, çaldığı sazı isə çünqür adlandırmışdır. İ.Şopen bu haqda belə yazırdı: «Aşıq çünqürünü kökləyib çox uzun bir hekayə başladı. O, hekayənin bir hissəsini danışır, bir hissəsini də oxuyurdu. Mən şair deyiləm, tərcüməçini də günahlandırmaq istəmirəm. Çalışmışam ki, hadisələr arasındakı əlaqəni saxlayım, aşığın əsas fikirlərini qoruyum» (3, s.348). İ.Şopen «Koroğlu» dastanına «Son əhvalat mənim ixtiramdır» adlı bir parça da əlavə etmişdir. Bu parça dastanın ümumi qəhrəmanlıq xəttinə uyğun gəlir. Burada nəql edilir ki, Koroğlu Rassudana adlı bir gürcü qızına vurulmuşdur. Qız isə onun qarşısına şərt qoymuşdur ki, əgər qaçaqçılıqdan və müsəlmanlıqdan əl çəksən sənə gələm. Koroğlu bu şərtə razı olur və dəlillərdən xəlvət kilsəyə gedir. Dəlillər bu işdən xəbər tutub Rassudananı öldürürlər.

Bu süjet qondarma bir süjetdir, eyni zamanda milli qəhrəmanın adına layiq olmayan süjetdir. Onun saxta olmasını bir çox görkəmli alimlər – V.M.Jirmunski, B.A.Qarriyev, H.T.Zərifov, M.H.Təhmasib, A.Nəbiyev, M.Sadıxov və başqaları qeyd etmişlər. İ.Şopenin bu variantından da görünür ki, o, dastan üzərində çox sərbəst şəkildə işləmiş, özündən mətnə əlavələr etmiş, Koroğlunun şəxsiyyətini, onun qəhrəman adını alçaltmışdır. İ.Şopenin «Koroğlu» epizodu haqqında əhəmiyyəti olmayan bir iş kimi danışılmış, V.M.Jirmunski və H.T.Zərifov isə bu epizodu özünəməxsus şəkildə bayronsaəği təkmilləşdirmə adlandırmışlar (4, s.507). Azərbaycan folklorşünaslığında da M.H.Təhmasib bu nəşri zərərli hesab etmiş, Koroğlunun gürcü qızı ilə olan əhvalatını Şopenin uydurması adlandırmışdır. M.H.Təhmasib bu haqda belə yazırdı: «Nəşirin dediyinə görə, o, bu variantı milliyyəti məlum olmayan bir nəfərdən eşitmiş, lakin özü yerli dili bilmədiyi üçün az-çox başa düşən bir erməni yoldaşının köməyi ilə başa düşmüş və ruscaya tərcümə etmişdir. Bu «variantın» nə dərəcədə dəqiq ola biləcəyi elə buradan görünür. Lakin İ.Şopenin «xidməti» bununla bitmir. O, onsuz da şəkildən-şəkilə salınmış bu variantı həm də yenidən özü istədiyi kimi işləmiş, düzəltmiş, öz ruhuna və zövqünə uyğun bir hala salmışdır. Nəticədə Koroğlu adına böhtandan ibarət olan tamamilə zərərli bir uydurma əmələ gəlmişdir» (8, s.19). M.H.Təhmasib qeyd edir ki, dastanı danışan adamın Koroğluya münasibəti də diqqət çəkir. O, altıncı sətirdə Koroğlu haqqında danışarkən deyir: «Onun qana həris olan ruhu çoxdan cəhənnəmə vasil olmuşdur». O, sonra həmsöhbətinə müraciət edib deyir: «Gəl bu qayanın kölgəsində əyləşək. Mən sənə Koroğludan danışım, sən isə çomağı əlində hazır saxla. Bu yerlərin hakimi olan zəhərli ilanlar öz keçmiş ağaları kimi sayıq olmayan yolçulara qəflətən basqın edirlər» (11, s.11). Göründüyü kimi, M.H.Təhmasib dastanı danışanın xarakterini verməyə çalışmışdır. M.H.Təhmasib deyir ki, bütün bu söylənilənlərə görə milliyyəti məlum olmayan, bir az oxuyan kimi səsi xırıldayan, «uzun, ağ saqqal saxlayan», Şopenin verdiyi Kaxet şərabını son damlasına qədər içən həmin nağılcının Azərbaycan aşığı olması şübhə doğurur (11, s.11). Həmin «Azərbaycan aşığının» danışdığı azərbaycanlı mentalitetinə uyğun gəlir. İ.Şopen də hansı marağa görə bu sayıqlamanı nəinki nəşr etmiş, hətta Koroğlunun azərbaycanlı olmadığını, hakimiyyət uğrunda savaşıyan yuxarı silkin nümayəndəsi kimi təqdim etmişdir (8, s.20).

Bütün bu göstərilənlərə baxmayaraq Şopen variantı dastanın tədqiqi tarixini araşdırmaq üçün bir mənbədir. Bu cəhətdən B.A.Qarriyevin İ.Şopenə münasibəti seçilir. O, Şopen nəşrini qiymətləndirir və yazır: «İ.Şopen nəşri əfsanəvi Koroğlunun qəhrəmanlığı haqqında ilk türk aşığından eşitdiyi nəğmələrin məzmununun romantikəsinə nəqlidir. Şopenin nəql etdiyi bu versiya dağların möhtəşəm təsviri və tərənnümü ilə başlayır. Güman etmək olar ki, bu romantik

təsvir Şopenin özü tərəfindən söylənir» (5, s.22 – 23).

Şopenin həmin mətni haqqında M.Sadixov da öz fikrini bildirmişdir. Onun da fikirləri M.H.Təhmasibin dediklərinə qismən uyğun gəlir. O, İ.Şopen nəşrindəki əsas süjet xəttinin izləndiyini göstərir, lakin onun (Şopenin) dastan mətninin dəqiqliyinə təminat verə bilmir. O da M.H.Təhmasib kimi dastanın Ömər adlı azərbaycanlı aşığından birbaşa deyil, erməni tərcüməçidən eşidib yazıya alındığını qeyd edir.

İ.Şopen erməni tərcüməçinin Koroğlunu özü istədiyi kimi tərcümə etməsinə də münasibət bildirmişdir. İ.Şopen yazır: «Mən günahlarına görə qulduru keşiş cübbəsinə geyindirmək arzusuna qarşı dayana bilmədim» (12, s.24).

Bəzi yerlərdə Şopen Koroğlunu müsbət qəhrəman kimi də verir, onu zəiflərin pənahı sayır. İ.Şopen 27-ci səhifədə yazır ki, «onun qorxunc əli dikbaş və tamahkarları cəzalandıraraq zəiflərə rəhm etdi, binəsiblərin gözlərindən axan yaşı sildi və həmişə yoxsulların dərdinə şərik oldu» (12, s.23). Ş.Ələkbərova Şopen nəşrinin şərhlər bölməsində maraqlı fikirlərin olduğunu, nöqsanlarına baxmayaraq eposun tədqiqi tarixinin də xüsusi əhəmiyyət daşdığını bildirir. O, «Koroğlu» eposunun nəşri və tərcüməsi tarixindən» adlı məqaləsində də yuxarıdakı fikirləri qeyd edir (1, s.168 – 176).

Yuxarıda göstərilən fikirlər Şopen nəşrinin tarixi əhəmiyyətini azaltmasa da, onun ancaq mürtəcə mahiyyətini nəzərə çatdırır. Lakin Şopen nəşrinə təkə tənqidi gözlə baxmaq olmaz. Düzdür, onun «Koroğlu»sunda ziddiyyətli cəhətlər çoxdur. Buna baxmayaraq, bizim üçün xüsusi ola biləcək müsbət cəhətləri də axtarmaq lazımdır. Bu «Koroğlu» ilk nəşrdir. Prof. A.Nəbiyev də Şopen nəşrinin «Koroğlu» süjetinə, onun dastan kimi formalaşmasına təsirini önə çəkir və onun ilk nəşr kimi roluna qiymət verir. A.Nəbiyev belə bir qənaətə gəlir ki, «Müqəddimə»də yazdığı «Koroğlu» hərfən tərcümədə «Kor oğlu» deməkdir və bir çoxları bu fikirdədir ki, bu yenilməz qəhrəman tatarlardır» sözləri ilə Şopen onun təkə tayfasından çıxdığını təsdiq etmiş olur (9, s. 24). Müqəddimədəki bu fakt Koroğlunun şəxsiyyətinin üzə çıxarılmasına kömək edə bilər. Məhz prof. A.Nəbiyev də bu məsələyə diqqət yetirməyi vacib sayır. Məsələn, onun Koroğlunu «kor kişinin oğlu» hesab etməsi bütün dastanlar içində Azərbaycan dastanının ən qədim olmasını göstərir, Koroğlunun milliyyəti haqqında olan mübahisələrə son qoyur. A.Nəbiyev yazır ki, Şopen nəşrində Alı kişinin gözlərinin xan tərəfindən çıxarılması, Rövşənin ondan intiqam alaraq yadellilərə qarşı mübarizəsi, onun Qırata məhəbbəti və s. məsələlər də öz əksini tapmışdır. Şopen Koroğlunu yadelli işğalçılara qarşı amansız mübarizə aparan qəhrəman kimi təsvir edir, Koroğlunun Çənlibeli böyük mərdliklə müdafiə etdiyini yazır. Şopen Qırat oğurlandıqdan sonra onu necə geri qaytardığını, bəylərin, paşaların, tacirlərin düşməni olduğunu qeyd edir.

İ.Şopen nəşri iki hissədən ibarətdir: «Alı kişi» qolunu xatırladan hissə; «Həmzənin Qıratı oğurlaması» qolunun qısa məzmunu. İ.Şopen bu qısa məzmunu belə verir: «Nəhayət, igid qoçağın səfərlərinin sorağı konkyerə (xotkara) gedib çatır və onun qəzəbinə səbəb olur. Konkyer əmr verir ki, Koroğlunun ya ölüsünü, ya da dirisini tapıb gətirmək lazımdır. Qərar belə olur, Koroğlunun atını oğurlamaq lazımdır. Xotkar tərəfindən buna görə böyük ənam vəd olunur. Xotkarın adamı Çənlibelə gəlir və atı oğurlayıb aparır.

Koroğlu əlində ağac, çiyində saz səyyah kimi osmanlıların torpağına yollanır. O, aşıqlığı ilə camaatı heyran qoyur. Söhbət atdan gedəndə Koroğlu sultana deyir ki, mən sizin mehtərləri öyrədə bilərəm. Beləliklə, Koroğlu çox ustalıqla hamısını aldadır, atın yanına gəlir. Qırat onu tanıyır. Koroğlu atın üstünə aşırılandan sonra deyir ki, «Sultan, mən Koroğluyam». Oradan

Çənlibelə yol alır, Koroğlunun şöhrəti daha da artır, varlılar, ağalar onun əlindən zara gəlirlər.

Qorxuya düşən ağalar min cürə fırlıdağa əl atır. Koroğlu ilə həтта öz doğma qızlarının həyatı bahasına qohum olmağı, ondan aman diləməyi özlərinə xoşbəxtlik sayırlar. Hər tərəfdən Çənlibelə hədiyyələrlə elçillər gəlir, qızıl, daş-qaş hesabına əmin-amanlıq və müdafiə əldə edirlər. Beləliklə, Koroğlu böyük bir ölkəyə sahib olmuşdu» (7, s.57).

İ.Şopen variantı həcmcə böyük deyildir. O, «Koroğlu» dastanından qeyd etdiyimiz bəzi qolların məzmununu verdikdən sonra Koroğlunun Rassudanaya olan məhəbbət macərəsini təsvir edir. İ.Şopen variantındakı bu məhəbbət macərəsinin artırılması dastanı danışanın Koroğluya olan münasibəti axırncı cümlələrdən də görünür və dastan bu sözlərlə tamamlanır: «Rassudananın qətlindən sonra hirslənən, qəzəblənən Koroğlu Əmir Aslanı, Süleymanı, Həsən Əlini qılıncıla vurur, dəlilərdən ibarət ümumi dəstəsini yararaq qaladan qaçır. Bu onun qaladakı axırncı günü idi. Dəstəsi isə başçısı olmadığına görə tutulur» (12, s.23). Axırncı cümlələrdə Koroğlunun xarakterinə uyğun gəlməyən mənalər vardır. Əvvəla Çənlibel bir qala kimi ona əziz bir yerdir. O, buradan qaçmaz. Ona görə də «bu onun qaladakı axırncı günü idi» sözləri çox absurd səslənir. Çənlibel azadlıq rəmzidir. Koroğlunun nəyin naminə isə azadlıqdan imtina etməsi Şopeni o qədər də maraqlandırmamışdır.

Şopen variantının başqa variantlardan fərqlənən bir neçə özəl xüsusiyyətləri vardır. Əvvəla, Şopen mətnində təsvir çox romantikdir. Xüsusilə Koroğlunun qalası Çənlibelin təsviri bu cəhətdən başqa variantlardakı təsvirdən seçilir. Şopen nəşrində Koroğlu ilə dəlilər arasında nifaq düşmüşdür. Bunun da səbəbi gürcü qızı Rassudanadır. Azərbaycan variantlarında Koroğlu qocalır, bir variantda qeyb olur, Şopen variantında isə Rassudana öldükdən sonra Koroğlu da itir. Şopen variantında Koroğlu qaçaq, quldur, karvan soyan dəstə başçısı kimi təqdim edilir.

Şopen variantında Koroğlu əvvəlcə xalq mənafeyi uğrunda fəaliyyət göstərir, sonra isə peşman olub özünü rahib kimi hiss edərək həyatını monastırda, kilsədə keçirmək istəyir. Bu kimi fərqli xüsusiyyətlər Şopen variantını milli müstəvidən uzaqlaşdırır, ona antixalq donu geyindirir.

İ.Şopen nəşrinin sonunda 25-ə qədər həm maraqlı, həm də mübahisəli, olduqca zərərli qeydlər də vardır. Məsələn, « Koroğlu – hərfi tərcüməsi korun oğlu. Minlərlə müxtəlif növlü xalq balladaları, əfsanələri, nağılları və mahnılarından başqa, bu şöhrətli qaçağın şərəfinə həsr olunmuş yerli rəvayətlərdən başqa mən tarixdə onun haqqında heç nə tapa bilmədim. Çamçuyan özünün «Erməni tarixi»ndə təsvir edir ki, özünü könüllü olaraq Azərbaycan əmiri Yusifin əlinə təslim edən çar Sumbat Baqraton 914-cü ildə Dvine şəhərində qətlə yetirilib. Güman ki, Şərq xalqlarının adəti üzrə kor edilmişdir. Onun Yerkati («dəmir» deməkdir) ləqəbli oğlu Aşot 600-ə yaxın tərəfdar toplayaraq ərəblərə qarşı barışmaz müharibə aparıb və Baqravand, Şirak, Kuxar, Tiflisin yaxınlığında Taşir, Aqaztev və Arşaruni mahallarında onlardan çoxlu adam qırıb. Ancaq o özünün aramsız yürüşləri ilə hökmdardan çox atamana, qaçaqların başçısına oxşamışdır və çox zaman bəzi qalaları zəbt etməklə kifayətlənmişdir.

Beləliklə, yuxarıda adları çəkilən bütün bu əyalətlərdə Koroğlunun adı ilə məşhur olan xərəbəliklər qalmışdır. Ola bilsin Aşotun qəhrəmanlığı haqqında rəvayətlər ərəblərdən və ermənilərdən tatarlara keçmiş və Koroğlu haqqında hekayələrin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur» (12, s.12 – 15).

Bu qeydlərdən görüldüyü kimi, Şopen burada heç bir əsası olmayan mülahizə irəli sürür. Əlbəttə, bu fikrin onun düşüncəsində əmələ gəlməsinə yardım edən erməni tərcüməçisidir. Həmin tərcüməçi tarixi faktları erməniləşdirərək Koroğlunu da erməniləşdirməkdən çəkinməmişdir.

Tarixi hadisələri də 914-cü ilə qədər apararaq ona qədimlik vermək cəhdində olmuşdur. Guya tarixi rəvayətin ərəblərdən ermənilərə, ermənilərdən azərbaycanlılara keçməsinə iddia edən Şopen və ya onun erməni tarixçisi unudur ki, tarixi rəvayətin əmələ gəlməsi, yayılması üçpilləli ola bilməz. Tarixi rəvayətlər xalqın özünün qəhrəmanlıq tarixinin kiçik salnamələridir və tarixi rəvayət yaratma imkanına malik olan xalq ərəbdən, ermənidən rəvayət idxal edə bilməz. Şopen erməni tarixçisinə sığınaraq iddia edir ki, əmir Yusif 914-cü ildə özünü ona könüllü təslim edən erməni hökmdarı çar Sumbat Baqrationu edam edib, edamdan əvvəl Şərq adətində görə gözlərini çıxarıb. Şopen bu məsələdə özünü dolaşdırmışdır. Koroğlu adının belə qədimləşdirilməsi, erməni adı ilə bağlanması Şopeni inanmadığı fərziyyə ilə üz-üzə qoymuşdur. Əmir Yusif ərəbdir. Azərbaycanda ərəblərə qarşı Babək 22 il mübarizə aparmışdır. Bu mübarizədə Səhl Sumbat isə ərəblərin tərəfinə keçib Babəki satmışdır. Aşotun – «kor kişinin oğlu»nun ərəblərə qarşı hansı mübarizəsindən söhbət gedə bilər ki, ermənilər öz amallarına daim xəyanət etmişlər. Əgər «Koroğlu» rəvayətlərinin tarixi əsasını axtarmış olsaq, görərik ki, xürrəmilər hərəkatı, bu hərəkatın iştirakçılarının qəhrəmanlıqları rəvayət şəklində düşüb xalq yaddaşında təkamül prosesi keçirərək «Koroğlu» dastanının ideya-milli istiqamətini təyin etməkdə çox mühüm rol oynamışdır. Bu haqda M.H.Təhmasibin mülahizələri ağılabatan görünür (11, s.132 – 141).

Göründüyü kimi, Şopen üçün «Koroğlu kimdir?» sualı artıq öz cavabını almışdır. Təbii ki, Şopen Azərbaycan tarixini bilmirdi. Buna görə də quraşdırılan hər bir söhbətə inanırdı. Məsələn, o, ona söylənilən sözlərə əsasən Koroğlunun mənşəyi haqqında yazırdı: «Bununla belə bəziləri deyirlər ki, bu şöhrətli qaçaq tatar olub, Teymurilər sülaləsinin süqutundan sonra Ağqoyunlular və Qaraqoyunlular arasında olan çəkişmələrdən istifadə edərək qədim qalaları zəbt etmiş, oradan da amansız yürüşlər etmişdir» (12, s.24). Burada Şopen heç bir tarixi fakta əsaslanmır. Ancaq görünür ki, o, Koroğlunun mənşəyini XVI – XVII əsrlərdən də əvvəlki dövrlərdə axtarmaq istəyir. O, Koroğlunu epikləşdirir. Hər halda Şopenin cəlalilərin və Qarayazıçioğlunun üsyanından xəbəri var idi. Ancaq o, Koroğlunu tarixin daha dərin qatlarında axtarmaq istəyir. Buna görə də Koroğlunu öz mətnində qədim dövrlərin epik surəti kimi təqdim edir. Bu problem üzərində düşünməyə dəyər. Şopen üçün tarixi hadisələr və onun dastanının əsasını nə cür təşkil etməsi maraqlı kəsb etməmişdir. O, qeydlərdə xotkarı qan tökən adlandırır və bu sözü Türkiyə sultanının titullarından biri kimi qeyd edir.

Şopenin Koroğlu haqqındakı qeydlərindən belə görünür ki, o, Koroğlunu tarixdə yaşamış şəxsiyyət, qəhrəman və üsyan başçısı kimi, eyni zamanda aşıq, sənətkar və dastan yaradıcısı kimi görür. Amma görünür ki, İ.Şopen «Koroğlu»nun məzmununu öz xoşuna dəyişdirməmişdir. Bunu etməyə çar senzurası səbəb olmuşdur. Variantlardakı bəzi maraqlı faktlar onu deməyə əsas verir ki, onun əlində üzərində işlədiyi əsas mətn olmuşdur. O, Koroğlunun təkə tayfasından olduğunu atasının kor edildiyini də təsdiq edir.

Belə nəticəyə gəlirik ki, Şopen nəşri koroğluşünaslıqda ilk təcrübə olduğu üçün əhəmiyyətli. Şopenin Koroğlusunu milli düşüncəsinə görə azərbaycanlı qəhrəman deyildir, daha çox erməniləşdirilmiş obraz təsiri bağışlayır. O, Rassudanaya görə qəhrəman adına xəyanət etmişdir. Bununla belə ilk Koroğlu kimi tədqiqata cəlb olunmalıdır.

Mətnin araşdırılması Şopen variantının saxta olduğunu sübut edir. Şopen Koroğlusunu epik qəhrəman deyildir, quraşdırılmış obrazdır. Müəllif onu tatar kimi təqdim etsə də, tarixi köklərdən çox uzaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ələkbərova Ş. «Koroğlu» eposunun nəşri və tərcüməsi tarixindən. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. Bakı, 1981, № 3, s.168 – 176.
2. Əfəndiyev P. «Koroğlu» dastanı rus mətbuatında //Azərb.SSR EA Xəbərləri, ictimai elmlər, № 1, 1958, s.53 – 64.
3. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1992.
4. Жирмунский В.М., Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. М.: ОГУЗ, 1974, 489 с.
5. Каррыев Б.А. Эпические сказания о Кер-оглы у тюркоязычных народов. М.: Главная редакция восточной литературы., изд. «Наука», 1968, 259 с.
6. Koroğlu (Ön söz prof. İ.Abbaslı). Bakı, «Lider nəşriyyatı», 2005.
7. Koroğlu. Bakı, Nurlan, 2004.
8. Koroğlu. Tərtib edəni M.H.Təhmasib. Bakı, Azərb.SSR EA Nəşr., 1956.
9. Nəbiyev A. Qəhrəmanlıq səhifələri. Bakı, Gənclik, 1975.
10. Словарь кавказских деятелей. Тифлис, 1890.
11. Тəhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı, Elm, 1972.
12. Шопен И. «Кер-оглы». Татарская легенда. «Маяк современного просвещения и образования» / Труды ученых и литературоведов русских и иностранных. Резд. В.Полянова. СПб., 2 часть, глава 3, 1840, с.12 – 25.

Алиага Джафаров
НАН Азербайджана (Азербайджан)

ОПЫТ И. ШОПЕНА В ИЗУЧЕНИИ ЭПОСА «КЕРОГЛЫ»

РЕЗЮМЕ

И. Шопен является одним из первых собирателей и исследователей эпоса «Кероглы». Несмотря на все недостатки, его «Кероглы» – это первичный вариант эпоса. В 1940 году И. Шопен опубликовал собранный им эпос под названием «Кероглы – татарская легенда» в журнале «Маяк современного просвещения и образования». Эпос он собирал со слов ашуга Омара с помощью переводчика – армянина. Здесь личность Кероглы описывается исторически недостоверно. Переводчик арменизировал Кероглы, рассказав И. Шопену о том, что якобы в истории герой сохранился под именем Ашота. И. Шопен происхождение Кероглы привел к временам правления Акгоюнлу и Карагоюнлу, пришедшим к власти после Тимура, унизил его, представив не как национального героя, а как обычного разбойника и изгоя общества. В написанной Шопеном версии эпоса описывается помимо геройств Кероглы, его любовь к грузинской девушке Рассудане. Из-за любви грузинки Кероглы убивает своих товарищей. В статье вариант Шопена, несмотря на все недостатки, расценивается как первая записанная версия эпоса Кероглы.

Ключевые слова: И. Шопен, Рассудана, эпос, сказание, перевод, Кероглы.

Aliagha Jafarov
Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan)

SHOPEN VARIANT OF THE “KOROGHLU” EPOS

S U M M A R Y

I.Shopen was one of the first collectors and researchers of Koroghlu epos. In spite of all harmful and imperfect sides, his “Koroghlu” epos is the first variant.

The collected epos “Koroghlu” titled “Ker–oqli the tatarian legend» by I.Shopen, was published in 1840 in the journal of “Lighthouse of Modern Enlightenment and Education”. He had collected this epos by the help of Armenian translator from Ashig Omar (Folksinger Omar-**trans.**). Here Koroghlu’s personality is not described as it was in history. The translator told Shopen that Koroghlu was Armenian and he remained in the history as Ashot. But Shopen leads Koroghlu’s origin to the Aghgoyunlu and Garagoyunlu rulers’ period who held the power after Teymur, he brought down that he was not national hero and described him as brigand and robber. Koroghlu’s heroism is shown in the epos written by Shopen. He describes here that Koroghlu fell in love with Georgian girl Rassudana. Koroghlu killed his friends for his love to Georgian girl.

In spite of the imperfect Shopen’s variant it was estimated as the first “Koroghlu”.

Key words: I.Shopen, Rassudana, epos, legend, translation, Koroghlu